

UTEUZI NA CHANGAMOTO ZINAZOMWATHIRI KIONGOZI WA KIKE KATIKA JAMII: MFANO WA MHUDHUKUWA MKUU KATIKA TAMTHILIA TEULE ZA KISWAHILI

SYEKEI Martha Nyangweso¹, Dkt. AYODI Nancy², Prof. MOHOCHI Ernest Sangai³

¹Mwanafunzi, Chuo Kikuu cha Maasai Mara - Kenya

²Mhadhiri, Chuo Kikuu cha Maasai Mara - Kenya

³Mhadhiri, Chuo Kikuu cha Rongo - Kenya

Barua pepe: ondimumartha@yahoo.com, nancyayodi@gmail.com, smohochi@gmail.com

Ikisiri: Wasomi na wahakiki wametathmini tanzu mbalimbali kama vile ushairi, riwaya na nyimbo kuhusu kiongozi wa kike. Lakini utanzu wa tamthilia haujashughulikiwa kwa kina kumpa mhusika huyu sifa anazozistahili. Wahakiki wengi hawana habari kuwa mhusika huyu ana wadhifa mkubwa katika uongozi wa jamii husika, sio barani Afrika tu, bali duniani kote. Makala haya yanatathmini uteuzi na athari ya kiongozi wa kike katika jamii husika. Mbali na makala haya kuangazia uteuzi wa mhusika huyu wa kike yanazamia kuelezea athari aliyo nayo katika jamii kwa ujumla mbali na changamoto anazopitia. Ni vipi matokeo ya utafiti huu itaongezea idhibati ya mambo muhimu katika fasihi ya lugha ya Kiswahili?

Maneno Muhimu: Jinsia, kiongozi, uteuzi na athari

1.0 Utangulizi

Tamthilia ni utungo wa kisanaa ambao huweka wazo fulani katika matendo na mazungumzo. Tamthilia huwa na sehemu tatu muhimu: mwanzo, katikati na mwisho. Tamthilia nzuri inajitosheleza kimuundo. Sehemu kama wahusika, maudhui na ploti zinatazamiwa kuingiliana, kujengana na kukamilishana. Tamthilia pia huwa na lengo mahsusi. Vitendo vinapaswa kuchangia katika ufanisi wa dhamira ya mtunzi. Watunzi wa tamthilia wanawajibika kutumia mbinu za kisania zinazowashajiisha wasomaji kuendelea kusoma na kutazamia matokeo ya matendo yanayoigwa. Wasania bora ni wale wanaoandika tamthilia zinazozungumzia kadhia zinazoweza kutimbia katika maisha ya binadamu. Ili kufanikisha uandishi wowote ule, waandishi wa tamthilia huteua fani mbalimbali ili kufanikisha kazi zao. Wahusika, kama fani kuu hujenga maudhui, dhamira na hata mgogoro jinsi mwandishi anavyotarajia. Utafiti huu utapambanua kwa kina jinsi uteuzi ni muhimu ili kuelezea malengo ya mwandishi yeyote yule. Tamthilia teule ni *Kilio cha Haki* (Mazrui; 1981), *Sudana* (Mazrui na Njogu; 2006), *Posa za Bikisiwa* (Mohamed na King'ei; 2008) na *Pango* (Wamitila; 2003). Nadharia ya Ufeministi iliongoza kwa sababu wahusika wakuu walikuwa wa jinsia wa kike.

2.0 Historia Fupi ya Tamthilia Teule

Tamthilia ya *Kilio cha Haki* ni tamthilia ya kwanza katika lugha ya Kiswahili iliyochapishwa na Profesa Alamin Mazrui mwaka wa 1981. Tamthilia hii imeainisha na kutumia kunga za fasihi zinazooana na itikadi za kijamaa. Tamthilia hii inaigiza mapambano baina ya wafanyakazi na udhalimu wa makaburu walioivamia nchi yao. Katika mapambano yao wanaongozwa na

mwanamke jasiri, Lanina. Utafiti wetu uliongozwa na mkondo wakihistoria ambapo, mwandishi ameshughulikia nafasi ya mwanamke katika jamii iliyoongwa na mikinzano ya kiuchumi na kitamaduni. Mhusika mkuu wa kike anayeitwa Lanina, amegandamizwa maradufu: kama mfanyakazi anayeuzi jasho lake na pili kama mwanamke anayedunishwa na utamaduni. Lanina anasema kwamba utamaduni unategemea itikadi, na iwapo itikadi itabadilika kutegemea na mabadiliko ya mahusiano ya kiuchumi, basi utamaduni unaoitegemea itikadi hiyo hauna budi kubadilika. Itikadi ya kijamaa imetumiwa katika tamthilia hii na mwandishi kwa nia ya kuonyesha hali halisi inayopatikana katika mgomo wa wafanyakazi. Mwandishi anaibainisha mikakati inayoweza kutumiwa kuwazindua wafanyakazi na vilevile kuwachochea ili wapate ari ya kutetea haki zao.

Tamthilia ya *Pango*, imeandikwa na Profesa Wamitila, K.W. mwaka wa 2003. Ni tamthilia inayotufunulia na kujadili utata wa kisiasa, uchumi, uongozi na migongano ya wimbi la ukale na usasa. Tamthilia hii ni mchango mwingine mwafaka katika medani ya fasihi hasa uga wa drama. Tamthilia hii imetumia jazanda ili kusawiri mawazo kwa kina kirefu zaidi. Masuala ya itikadi yanalengwa ili kuonyesha tofauti kati ya ukale na usasa. Mwandishi ametumia mhusika mkuu wa kike aitwaye Katango. Katango ameiashiria Afrika. Ni bara inayoathirika na siasa mbaya, uongozi dhalimu na unyanyasaji wa kiuchumi kutoka mataifa ya mashariki na magharibi mwa dunia. Uongozi unakuwa ndilo jambo kuu na harakati za ukombozi. Watu wanaishi katika jamii hii kwa haki na kiutamaduni. Mhusika mmoja katika tamthilia anatujulisha kuwa Afrika bado inatilia utamaduni maanani sana. Katango, ni mwanamke aliyesoma, na akaelewa mambo kama siasa. Hata hivyo vijana kama Mbabwazi wana uelewa kuwa bado asasi za kijamii zitampendelea kiongozi wa kiume Ngwese.

Tamthilia ya *Sudana*, imeandikwa na Profesa Alamin Mazrui na Kimani Profesa Njogu mwaka wa (2006). Katika jalada, bara ya Afrika imechorwa kama iliyosafarini kwa meli. Wasafiri wamo ndani ya meli yao inayovuja baharini. Baharini wanakutana na wasafiri wengine lakini sio wangwana. Sudana akiwandiye kiongozi wa kike yu safarini na wanawe. Matatizo ya chombo baharini yanapelekea Sudana, msafiri mkembe, pamoja na jamaa yake kujikuta dhidi ya washirika wawili – Amerigo na Muzungu, watu ambao matendo, tabia na hatua zao zinatawaliwa na imani, mielekeo na taasubi kali. Sudana anatatizika baina ya kulinda hadhi yake, kwa upande mmoja na kuiiza hadhi hiyo, kwa upande mwingine, ili kuwanusuru wanawe wasiangamizwe katika madhila na mziro wanaotwikwa na Amerigo na mshirika wake. Maingiliano changamano baina ya pande hizi mbili ndiyo yanayosuka hadithi ya tamthilia hii. Athari ya nchi za mashariki na magharibi ulimwenguni kwa Afrika imedhihirishwa wazi. Nchi hizi zinanyofoa nchi za Afrika kiuchumi na kitamaduni.

Tamthilia ya *Posa za Bikisiwa*, imeandikwa na Profesa Said A. Mohamed na Profesa Kitula King'ei mwaka wa 2008. Waandishi hawa ni watukuka na wameboba katika lugha na fasihi ya Kiswahili. Waandishi wamemtumia mwanamke kama kiongozi na kumchora kama aliyebaleghe. Bikisiwa ndiye kiongozi wa kike anayesawiriwa katika tamthilia hii. Ni mwana wa mfalme na malkia. Wanaume wengi wamejaribu kumposa kwa kutumia nguvu za misuli, vitisho na hata pesa. Waandishi wametumia mhusika huyu kajazanda kudhihirisha asili, vitendo na mielekeo ya mabara yenye kujinaki "bora mimi" dhidi ya bara la Afrika, hasa katika ulimwengu wa sasa wa makuadi wa utandawazi na soko huria.

3.0 Uteuzi wa Wahusika wa Kike Viongozi

Utafiti wetu utaangalia kwa muhtasari mitazamo ambayo ilitupa data jinsi wahusika wa kike viongozi walivyoteuliwa. Mtazamo wa kwanza, kwa mujibu wa Forster (1972), wahusika wako katika makundi mawili makuu, wahusika bapa na wahusika duara. Wahusika bapa hutumiwa na mwandishi ili kusimamia wazo au dhana fulani. Wahusika bapa hawabadiliki tangu mwanzo hadi mwisho. Utafiti wetu ulichunguza wahusika bapa vielelezo. Wahusika bapa vielelezo hawabadiliki na hupewa majina ambayo yanaafikiana na matendo na tabia zao. Majina ya wahusika hawa huwa kama kielekezi na kifupisho cha wasifu wao. Sifa hii huitwa majazi. Mbinu ya majazi imetumiwa tangu zamani kwakuwa majina katika jamii nyingi huwa na maana. Uchunguzi wa majina ya wahusika lazima uhisishwa na msuko, dhamira na itikadi au motifu katika kazi husika. Utafiti wetu uligundua kuwa mhusika Lanina wa *Kilio cha Haki*, Sudana wa *Sudana*, Bikisiwa wa *Posa za Bikisiwa* na Katango wa *Pango* ni wahusika bapa vielelezo. Mtazamo wa pili, ni ule wa kulichunguza suala la uhusika kwa kuangalia nafasi ya mhusika kuhusiana na mgogoro na mkondo wa tamthilia nzima. Kazi ya fasihi husika huwa na mhusika anayeitwaa nafasi kuu. Huyu ni shujaa au nguli. Mhusika huyu huwa na kinyume chake, yule anayeupinga mtazamo wake. Huyu huwa hasidi au muwi. Utendaji na maelekezi yatatuongoza ili kuchanganua wahusika hawa wateule.

Msokile (1993) anaeleza ya kuwa majazi ni tamathali ambayo huwakilisha kitu kizima au sehemu ya kitu. Mara nyingine majazi hutumika kwa dhana inayokaribiana au dhana ambayo ni sawa na ileinayozungumziwa. Mhusika Lanina ameteuliwa kimajazi. Lanina ni kiongozi wa wafanyakazi. Ana moyo mkuu na ni mwenye imani kwa wafanyakazi wenzake. Anapenda haki na kweli na kuchukua maonevu, unyonyaji na ukoloni. Ni kwa sababu hiyo, anajitolea mhanga kupigania haki za wafanyakazi na ujenzi wa jamii mpya. Ana moyo safi kama msahafu kama inavyodhihirishwa na uaminifu wake kwa itikadi inayomwongoza kwa mumewe na wafanyakazi wenzake. Anauchukua ufasidi na ubinafsi kwa hivyo anakataa kuhongwa kwa mshahara mkubwa na cheo. Lanina anajinyima maisha mazuri kwa manufaa ya mapambano anayoamini yatawaletea walio wengi nafuu. Lanina amejikomboa kimawazo, anadhihirisha udhalimu wa jumuiya yake unaowapata wafanyakazi kwa upande mmoja na wanawake kwa upande mwingine. Anafaulu kuwazindua wafanyakazi wenzake wapambane na udhalimu na watete haki zao. Mapambano haya yanaleta mwamko wa kisiasa ambao ndio mwanzo wa matayarisho ya vita vilivyoikomboa nchi nzima kutokana na ukoloni. Katika *Kilio cha Haki* asasi ya ndoa imejengwa kwa misingi ya taasubi ya kiume.

Katango ni mwanamke kijana aliye na ujuzi wa ualimu. Ndiye kiongozi wa kike katika tamthilia ya *Pango* (Wamitila:2003). Amezinduka kutoka mikatale ya utamaduni na kujiopoa. Jitihada zake za kuikomboa jamii yake zinamtia matatani na wazee wa kijiji chake na hata baba mzazi. Hata hivyo hafi moyo bali anajikakamua na kuona pana ufanisi mwishowe. Asasi kuu inayoongoza jamii ya pango ni utamaduni. Kila jamii ina utamaduni unaowaelekeza na kuwaongoza wanajamii na maisha yao. Asasi za kitamaduni zinaonekana kuwa na mshiko mkubwa kwa wanajamii wake. Kwa mujibu wa Pilcher na Imelda (2004:65) wanasema kuwa kuna ithibati tosha kuonyesha ugavi wa majukumu kulingana na jinsia ya mwanajamii. Wanathibithisha madai yao kwa kurejelea madai ya Hartman(1982). Hartman anaeleza hali ambayo jamii inagawia wanajamii majukumu kwa kufuata utaratibu maalum. Kazi na staha zinafanywa na wanaume. Zile zinazoonekana kuwa duni zinaachiwa wanawake. Anaona kuwa huu ni ubepari wa kijinsia: kulingana nao jamii yenye mfumo kama huu, huendeleza utabaka wa

kijinsia. Hartman, kwa mujibu wake, anaeleza namna wanaume hufaulu kudumisha hadhi yao ya juu. Anaona ukuruba baina ya ubabe-dume na ubepari. Kutokana na hali hii mwanamke hugawiwa majukumu mengi ya kinyumbani.

TUKI (1984:153) inaeleza kuwa sitiari inafafanuliwa kama tamathali ya usemi inayohusisha vitu au viumbe viwili vilivyotofauti kitabia au kimaumbile kwa msingi wa sifa fulani iliyopo katika vyote viwili lakini ulinganishi huo haujitokezi wazi kwa sababu ya ukosefu wa vilinganishi kama vile ‘mfano wa’, ‘kama’ ‘mithili ya’ na ‘sawasawa na’. Matumizi ya sitairi hujenga taswira fulani, kwa hivyo msanii anapomwita mhusika fulani ‘twiga’ inawezekana mhusika huyo kuwa mwenye sifa zinazoshabihiana na za mnyama huyo kama vile urefu. Mhusika Sudana ameteuliwa kiistriari. Sudana ni msafiri mkembe, anayesafiri na jamaa yake baharini. Kwa bahati mbaya anajikuta katikati ya washirika wawili wakatili – Amerigo na Muzungu. Watu hawa wawili wametawaliwa na imani, mielekeo na taasubi kali za kiume. Sudana anatatizika baina ya kulinda hadhi yake, kwa upande mmoja na kuiuza kwa upande mwingine ili kuwanusuru wanawe wasiangamizwe katika madhila na mizigo wanaowatwika washirika Amerigo na Muzungu. Sudana ni kiongozi wa kike aliye na maono ya mbali. Zaidi ya changamoto anazozipitia baharini kweli ni kiongozi anayepigania usawa na haki ya walio wanyonge.

Bikisiwa ndiye mhusika mkuu katika tamthilia hii ya *Posa za Bikisiwa*. Mwana dada huyu amezaliwa na kulelewa katika jamii ya utashi. Wazazi wake ni mfalme na malkia. Katika jamii yoyote ile tujua, milki kama hizi zina umuhimu mkuu. Mtoto yeyote aleleweye katika jamii hizi hulindwa na kuamuliwa mengi na wazazi wake. Tofauti na jamii za kale, Bikisiwa amechorwa na waandishi *Mohamed na Kitula*, kama kiongozi aliye na maono tofauti katika karne hii. Bikisiwa ni kiongozi anayetangulia, aliye mbele na hata anayewaongoza wenzake kwa njia ifaayo. Utandawazi umeleta uwanagenzi katika jamii ya Bikisiwa. Kiongozi huyu amehanikiza uhusiano wenye kupendwa na kuenziwa na wengi. Bikisiwa anapobaleghe anachaguliwa mume wa kumuoa. Kinyume na matarajio ya wazazi wake, anapinga mfumo wa kikale wa kuchaguliwa cha kufanya au cha kujihusisha nacho. Bikisiwa anabadilika na kuwa mpya mwenye mawazo mapya ya kisasa yanayowazindua wahusika wengine katika tamthilia hii. Wanaume wengi wamejaribu kumposa Bikisiwa – binti mrembo, malkia mwenye nyota ya jaha. Kuna wanaotumia nguvu za misuli yao kumvutia, wengine vitisho, wengine pesa. Kina Sogoramaneno wametumia maneno kumsuta na kumuongoa, wengine zawadi, lakini vyote hivi kwa Bikisiwa si lolote si chochote. Anachohitaji ni mapenzi ya kweli, na kama anavyosema mwenyewe... “*Nangojea posa za hapa petu, bila ya shaka, zikiwa posa za maslahi ya pande zote*” (uk. 32).

4.0 Asasi za Kitamaduni Zinavyoathiri Kiongozi wa Kike

Tumetathmini athari inayomkabili kiongozi wa kike katika harakati za kujenga usawa wa jinsia katika jamii. Kwa muda sasa, kiongozi wa kike amejihusisha na harakati za kujiendeleza kisiasa na kiuchumi. Harakati zenyewe zimeendelezwa na wataalamu wa ufeministi na hususan wanawake. Hata hivyo, kama inavyodhihirika katika *Kilio cha Haki* (Mazrui: 1981), *Pango* (Wamitila: 2003), *Posa za Bikisiwa* (King’ei na Mohamed: 2008) na *Sudana* (Mazrui na Njogu: 2006), bado kuna changamoto kadhaa zinazomwathiri kiongozi wa kike. Tumezibainisha changamoto zenyewe kwa kuzigawa katika makundi mawili: asasi za kitamaduni; ndoa, mila na desturi na masuala ya kiuchumi yanayofafanua harakati za ukombozi.

Kila jamii hapa barani Afrika ina utamaduni unaowaelekeza na kuwaongoza wanajamii na maisha yao. Asasi za kitamaduni zimeonekana na kujengeka kwa namna inayompendelea mwanamume na kumdunisha mwanamke. Wataalamu wa masuala ya ufeministi, Wanjiku na Akinyi (1969), wanadadisi mtazamo hasi unaobainika wazi dhidi ya mwanamke. Wanahoji kwamba, utamaduni humkweza mwanamume na kumtweza mwanamke. Tamaduni nyingi za kiafrika zimegawia wanajamii majukumu kwa kufuata utaratibu maalumu. Kazi za mwanamume zinajulikana nazo za mwanamke zimebainika. Utamaduni umeonekana kukwamiza na kukinzana na harakati za usawa baina ya wanajamii. Asasi ya ndoa, mila na itikadi ndizo zimechorwa kutomshirikisha mwanamke katika maamuzi hasa uongozi.

4.1 Asasi ya Ndoa

Asasi ya ndoa ni mojawapo ya kitamaduni inayoendeleza ukandamizwaji wa wanawake. Asasi yenyewe imejengwa kwenye imani ya uwezo mkubwa alio nao mwanamume na kuishia kumwagalia mwanamke kama chombo tu. Dini inatilia mkazo itikadi ya kiume inayopatikana katika jamii nyingi. Inaipa nguvu tamaduni dhalilishi dhidi ya mwanamke kwa kuziwekea mihimili ya matamko ya kidini.

Kila mwanajamii hutamani kuheshimiwa, kusikilizwa na kupewa haki yake. Sawa na mume katika ndoa, mke huhitaji staha na heshima. Tofauti na maagizo ya dini, tamaduni nyingi za Kiafrika humtarajia mwanamke kumheshimu mume na kunyenyekea. Nafasi yake ni ya pili, chini ya mume wake. Ndoa au harusi inamtosa mwanamke katika hali chukivu. Harusi hutamausha na kumfanya mwanamke kuwa mtumishi nyumbani anayemtegemea mwanamume. Tuckwell na Moore (1975), wanasema kuwa, wake katika ndoa hulazimika kunyenyekea mbele ya waume zao. Wanasema kuwa wake huwa na masuala yanayowahusu na huhitaji kushughulikiwa. Hata hivyo, wanawake wenyewe hulazimika kunyamaza. Hii ni kwa sababu ya kuogopa matokeo ya mjadala kama huo. Wanaeleza chanzo cha hali hii ni malezi. Mume huandaliwa kimalezi kuwa mdhibiti katika familia. Mke naye huandaliwa awe na unyenyekevu kwa mumewe. Utamaduni humfanya mwanamke kuogopa kuchukuliwa kuwa anayeasi na kupinga utaratibu wa jamii yao.

Hali hii inajidhihirisha wazi katika *Kilio cha Haki* (Mazrui: 1981). Lanina ni mkewe Mwengo. Ni mwanaharakati wa kimapinduzi katika tamthilia hii. Mbali na kumhudumia mumewe bado tunamwona mume wake akilalamika. Mazrui anamchora mwanamke jasiri asiyevia kutekeleza lengo lake. Usawiri wa Lanina kama mhusika wa kimaono na mwenye msimamo mkali unamwezesha mwandishi kutuonyesha kiongozi mwanamke anayeweza kukabiliana na maudhi ya jamii yake. Bali na kuwa mwanamke aliyeolewa, ni mwenye maono na aliyemakinika. Lanina yumo mbioni kujikomboa kutokana na mikatale ya kijamii na kiuchumi. Utamaduni huu umeshindiliwa hata akilini mwa wafanyakazi wanaotumainiwa kufahamu zaidi. Lanina anapokutana na wafanyakazi wenzake kwa mzee Ingeli, analalamika kuhusu wivu wa Mwengo. Tukiwachunguza maongezi ya wahusika hawa, tunaona ya kuwa maoni na imani za Lanina ni kadhia zilizobobea katika mkabala unaomwongoza kupinga nguvu zozote zinazokinza utetezi wake wa utubora. Musa haoni wivu kuwa ni upungufu fulani wa hulka unaopaswa kufutiliwa mbali kutoka kwa mioyo ya wapiganaji haki. Ni wazi kwamba Dewe na Musa hawana fununu yoyote kuhusu wadhifa wa uongozi alio nao Lanina. Mwengo naye ana wivu, hulka iliyo ndani mwa mume yeyote kwa mkewe. Asasi hii ya ndoa inatilia maanani itikadi ya mke kuwa miliki ya mume.

Katika tamthilia ya *Pango* (Wamitila: 2003), Katango ni mwanamke kijana ambaye ni mwalimu. Ni kipaza sauti cha usasa katika jamii iliyojaa mila na itikadi kali. Jamii ya mhusika huyu inatilia mkazo jinsia ya kiume, jambo ambalo Katango analipinga kiharakati. Katango anazua mgogoro wa kiutamaduni baina ya ukale na usasa. Tunatathmini kuwa, ndoa ndiyo asasi inayomdhibiti mwanamke hasa katika jamii nyingi za Kiafrika. Katango, aliye kijana na bado hajaolewa anakaripiwa na Ngwese aliye mwanamume mzee. Vijana wanataka kiongozi mpya. Mbali na kuwa Katango hajaolewa, hilo halifanyi wao kutomchagua kama kiongozi. Vijana hawataki kukandamizwa na kunyamazishwa. Baadaye Katango anaumizwa na majambazi. Tendo hilo la ukatili halizimi ndoto yake ya ujenzi wa jamii mpya. Katango anachaguliwa kuwa kiongozi na wakatili wanakamatwa na kushtakiwa kwa ufisadi wao. Mwandishi amemsawiri hapa, kuwa mwanamke aliye jasiri na mkakamavu. Hafi moyo hata kama anatukanwa na kukandamizwa na itikadi kali. Lazima jamii mpya ijengwe. Naye kiongozi ambaye wamekubaliana lazima ajitoe mhanga. Wamekubali, jamii nzima vijana kwa wazee wenye maono wamemwona Katango kuwa kiongozi bora. Mbali na mwandishi kuzua mgogoro wa kiitikadi lugha teule ya jazanda. 'gogo' linamaanisha uongozi mpya, ni mzigo wa kujitwika na hawana budi kuubeba.

Katika tamthilia ya *Sudana* (Mazrui & Njogu: 2006), waandishi hawa wamemsawiri mhusika aliye kiongozi kama aliyelaaniwa na itikadi. Yumo mbioni kuwanusuru wanawe kutoka najisi. Kijazanda, Sudana ameonyesha jinsi bara la Afrika linavyonyofolewa kiuchumi na kunajisiwa na nchi za Magharibi na Mashariki. Mahusiano kati ya Amerigo (Bara Marekani), Merope (Bara Uropa) na Sudana (Afrika) yanazua asasi ya ndoa haramu. Sudana ananajisiwa na Amerigo. Ndoa haramu ya kulazimisha inazua zao ambalo ni kuzaliwa kwa mwanawe Sudana aitwaye Sudzungu. Sudzungu anatomika na waandishi kutuonyesha utamaduni mseto wa waafrika na wazungu. Ni mwanaharamu asiye na baba wa kiafrika. Ndoa iliyomzaa bila shaka haina heshima maana Sudana ananajisiwa wakati hana hata fahamu. Unyama ulioje na hili lina onyesha jinsi utamaduni unavyokandamiza jinsia ya kike.

Katika *Posa za Bikisiwa* (King'ei na Mohamed: 2008), wamemhusisha kiongozi wa kike Bikisiwa. Bikisiwa ni mwana wa mfalme na Malkia. Bikisiwa amefikia umri wa kuolewa. Wanaomposa wana hulka mbalimbali. Wanafika kina Sogoramaneno wenye maneno ya kumsuta na kumuongoa, wengine walio na mali tele na hata zawadi na vitu vya thamani. Baadhi ya wanaotaka wamuo wanafika katika kasri lao Bikisiwa.

SS: Muhibu... mimi natamani nikuoe. Tujenge
himaya yetu madhubuti. (uk. 38)

SS anafika ili amrai Bikisiwa amuo. Bikisiwa anakataa kauli zake. Kwa maneno ya kumuongoa, *Aaa, Bikisiwa wewe ni bingwa wa lugha. ...sifa zako nzuri zimepaa hadi kwetu jangwani. Huijui thamani yako. Janibu nyingi za huko ng'ambo zinajua thamani yako. Umejaa jamala la mvuto wa ajabu. Ndipo mimi nikaamua nilete posa.* (uk. 38). Chachi naye anakuja kumposa Bikisiwa kwa kumuahidi mambo makuu makuu na ufalme. *Hatutakuwa na tatizo kukunyenyekea.* Mposaji huyu amevalia kifalme na ushawishi wake ni waungane ili waendeleze uchumi wa milki zao pamoja. Sogoramaneno naye anawasili kumposa Bikisiwa kwa maneno matamu. Wahusika hawa wana nia moja, ndoa. Lao ni wampate jiko waoe. Athari hii katika uhalisia ni bara la Afrika. Nchi nyingi zinasutwa na mataifa ya magharibi na sasa hata mashariki kama Uchina. Thamani yetu ya malighafi na soko la bidhaa linatunyofoa na kutuuacha tukiwa

maskini. Hata hivyo pana umaizi na ugunduzi wa kunyanganywa raslimali yetu. Waandishi wamefaulu kusawiri mwamko huu na Bikisiwa Mpya.

Utamaduni katika jamii aghalabu huongoza maisha ya wanajamii, matarajio yao na hata utendakazi wao kijamii. Mila na itikadi ndizo hujenga dini ya jamii husika. Ni mambo yanayoshiliwa ili kuendeleza msimamo wa kale. Ni hali inayozua uhafidhina, kupenda uasilia wa mambo kwa gharama yoyote ile. Wanajamii wanashikilia desturi za kikale na kutokubali mabadiliko na mambo mapya ya kisasa. Maamuzi ya masuala ya kijamii katika jamii nyingi za Kiafrika aghalabu hutekelezwa na mwanamume. Mwanamume hupewa usukani na udhibiti wa maamuzi ya familia, jamii na maisha kwa ujumla. Mwanamke hashirikishwi. Wataalamu was Ufeministi wa tapo la Kiafrika wanahoji kimya cha kulazimishwa katika jamii. Wanasema kuwa mwanamke hata awe kiongozi, hulazimika kuitikia maamuzi ya mwanamume hata pale ambapo mashauriano yangefaa zaidi.

4.2 Asasi ya Itikadi

Itikadi ni pingamizi katika uletaji wa usawa wa kijinsia katika jamii. Wanalaumu hali ya kutamani wajibu tofauti kulingana na jinsia katika jamii. Kwa mujibu wao, wanaume na wanawake wanafaa kuwa na mipaka bayana ya kiwajibu kulingana na jinsia. Kwa kuzingatia mtazamo huu, nafasi ya mwanamke huchukuliwa kuwa jikoni na ulezi wa watoto. Aghalabu jamii nyingi za Kiafrika humtarajia mwanamke kuwajibikia kazi za nyumbani na malezi ya watoto. Naye mwanamume hutarajiwa kushughulikia masuala ya ulinzi, uongozi na maamuzi. Mawazo haya ni ya kiitikadi na kuyakiuka kunaleta mabadiliko. Waandishi wamedhihirisha hali hizi katika tamthilia teule za utafiti huu. Utamaduni umemfunza Seromanga kwamba mke hapaswi kuwa na tabia za 'kiume' kama kupigania haki na usawa. Umemfunza kwamba Mwengo hapaswi kupika, kufagia na kufua. Yeyote anayejaribu kubadilisha kaawaida hata kama ni mbovu ni "msaliti". Jamii inempa Seromanga uwezo wa kuwapiga mkewe na bintiye ili awe mtii. Lanina anapigwa ili udume wake ukomeshwe, ili afuate tabia za kike.

Katika kioski cha mzee Ingeli, wafanyakazi fulani wanafikiri Lanina ni chambo cha kuvutia wanunuzi. Wengine wanamtaka mapenzi japo anawaambia ni mke wa mtu. Wakati akiwa kizuizini Hatila na Kachero Ben wanajaribu kumvunjia heshima na kumnajisi. Saikolojia yao inayotokana na mfumo wa kiuchumi na kitamaduni inawapa dhana kuwa mwanamke daima yuko ili amhudumie mwanamume. Imani hizo zinakashifiwa katika *Kilio cha Haki*. Mila na itikadi kali hazipaswi kufuatwa ikiwa zinamfundisha mwanamke. Tamaduni nyingi za Kiafrika zimelazimika kubadilika ili kuleta usawa wa kijinsia. Kama asemavyo Lanina, hatupaswi kuwa watumwa wa utamaduni tuliofinyanga. Utamaduni ni zao la jamii lakini haufai kumweka mhusika mateka na 'mfungwa'. Lanina anapinga itikadi kali zinazokandamiza. Ni mwenye moyo thabiti na msimamo imara. Suala la utabaka linaweza kuzuka lakini kimsingi ni usawa wa kijinsia ambalo ndilo suala nyeti hapa. Mwandishi Wamitila (2003), amedhihirisha hali ya itikadi kali katika tamthilia ya *Pango*. Katango anakabiliwa na pingamizi chungu nzima. Seki aliye baba yake anamshutumu kwa kukiuka tamaduni kwa kutaka kuingilia siasa. Jamii yake Katango inashikilia mila za mwanamke kutoshika ala za vita. Ni uasi kwa mujibu wa Seki. *Utawezaje kufanya jambo ambalo hawafanyi wanawake? Kitendo kama hicho kinaweza hata kutuletea nuhusi...* Seki ni mtamaduni na ana imani kuu kwa mila na itikadi zao. Bado anaongezea kuwa, itikadi ni *Imani zetu; roho ya kuwepo kwetu; uboho wa mifupa ya jamii*. Seki anaendelea kumkashifu mwanawe Katango kuwa aliyeasi mila anaposema, *Wewe tangu*

ugomee kupashwa...(uk.19). Tunapochunguza maongezi ya baba na mwanawe tunaona kuwa hata kupashwa tohara ni mila aliyoikaidi Katango.

Waandishi Mazrui na Njogu (2006), katika tamthilia yao ya *Sudana*, tunapata ya kuwa wahusika wa kiume Amerigo na Muzungu wanamnajisi Sudana. Baada ya najisi hii ni vyema kumtakasa mama yao ili wasipatwe na nuhusi. Waandishi King'ei na Mohamed (2008), katika tamthilia ya *Posa za Bikisiwa* wanamsawiri kiongozi wa kike Bikisiwa aliyemakinika na aliyejinasua kutoka mikatale ya mila na itikadi. Usasa na mambo ya maendeleo kama utandawazi una athari kuu katika kiongozi huyu. Hata mfalme, aliye babake Bikisiwa anaafiki haya anaposema:

Hiki ni kizazi kipya. Hii ni enzi ya uhuru na ushindani. Vijana wanadai uhuru wao. Uhuru wa mawazo na kufukiri na kufanya wanavyopenda. Uhuru wa kusaili na kutafiti mila, sheria, kanuni na desturi. Uhuru wa kujiamulia na kujichagulia. (uk.61)

Ni bayana kuwa waandishi hawa wamedhihirisha nafasi dhalilishi aliyoko kiongozi wa kike. Utamaduni huu unaonekana kukwamiza harakati za kumkomboa mwanamke. Kwa hivyo udumishaji wa uhafidhina utadumisha ubabedume. Hii itamaanisha kuwa mwanamke azidi kuitikia hali dhalilishi na mwanamume kudumisha hadhi ya yake ya juu.

5.0 Masuala ya Kiuchumi Yanayofafanua Harakati za Ukombozi

Ufanisi wa harakati za kujenga usawa wa kijinsia una changamoto tele. Kikwazo kikuu hasa ni uwezo duni wa mwanamke kiuchumi. Mwanamke yeyote, hasa walio viongozi wana uwezo wa kudai haki yao ya kujitegemea kiuchumi. Hata hivyo hawana uwezo wa kudhibiti nyenzo za uzalishaji mali. Tujuavyo ni kuwa mhitaji hana chaguo isipokuwa kuitikia matakwa ya mfadhili wake. Wanawake wamelazimika kuwa wategemezi wa wanaume kiuchumi. Wanawake, hata awe kiongozi wamelazimika kunyenyekea mbele ya waume zao wanapoolewa. Kwa mujibu huu wanaume wamelewa udhaifu huu wa wanawake, wanajihifadhi hadhi kwa kuwapa wanawake masharti fulani.

Lanina, aliyeongoza wafanyakazi wengine kazini katika *Kilio cha Haki*, amepvuka na ana msimamo wake thabiti kuhusu masuala ya wafanyakazi wote waume kwa wake. Jamii ya kiafrika anamosawiriwa inamtambua mwanamume kuwa mmiliki wa mali na nyenzo za uzalishaji mali hayo. Lanina anafaulu kuwaunganisha wafanyakazi wenzake wapiganie haki zao. Ni kiongozi anayelewa nadharia ya kimapinduzi. Anaamini katika nguvu za wafanyakazi na jukumu lao la kihistoria la kuubadilisha mfumo wa kibepari ili wafanyakazi wapate stahiki yao. Lanina haogopi kumvunja Delamon kwa sababu anajua kwa yakini kuwa Delamon ni adui yake. Hata anaapomkaribisha chai (uk.12) anakataa kwa uthabiti. Anafahamu kusudi la delamon ni kufanya urafiki wa kinafiki awateke Lanina na Tereki kisaikolijia wawasaliti wafanyakazi na waanze kushirikiana naye. Lanina anapinga mfumo huu wa kiuchumi na propaganda zinazoambatana kwa sababu ya upevu wake wa kisiasa na uelewaji wake wa nadharia ya ukoloni.

Taylor (1985:74) katika makala yake *Women: A World Report* anagusia suala hili. Anaeleza namna mtoro msichana huwasaidia wazazi wake, punde anapoolewa, anamsaidia mumewe kuchuma mali. Anaeleza hata hivyo kuwa mchango huu wote unakosa kutambuliwa na jamii.

Mwanamke hukosa kupiga hatua kiuchumi kwa sababu ya kutomiliki nyenzo kuu za kiuchumi. Anaangazia bara la Afrika, ambapo umbapo umaskiminini suala nyeti. Anaona chanzo cha hali yenyewe kuwa ni kasumba za kikoloni, utamaduni, mifumo ya kisiasa na sera zisizofaa *What Do African Women Want? (1995)*

Katango, kiongozi wa kike katika tamthilia ya *Pango*, aliye mwalimu haruhusiwi na wanajamii wake kuendeleza ndoto yake ya kuliongoza pango. Anapingwa na hata kudhulumiwa kwa kuwa na maono kama haya. Jamii nyingi katika bara la Afrika, hazimpendelei kiongozi wa kike. Ushauri potovu wanaompa baba yake na hata mama yake ni kwanza, aolewe ili atiwe adhabu na mumewe. Mgogoro unazuliwa ambapo hata tunamwona mama yake Katango hajui ampe mwanawe ushauri upi kuhusu uongozi. Tunamwona akitongoa ubeti wa ushairi akisema:

Mama: Ndiyo ni kweli, njia panda hii,
mume huku, mwana huku,
mwanamke... mwanamume
yupi ni yupi??? (uk. 23)

Tuligundua kuwa, wanaume katika jamii nyingi barani Afrika ndio humiliki pesa na hata wana ushawishi mkuu wa kifedha. Pesa huwa chanzo cha uongozi mbaya. Wao hutumia pesa ili wabaki mamlakani miaka nenda miaka rudi. Tunamwona mhusika Jitu katika tamthilia ya *Pango* ana ushawishi mkuu wa kifedha. *Pesa...Pesa...Pesa bwana! Hiyo ndiyo dawa yake! ... Nina uzoefu mkubwa katika utumishi... . . . Anayenipinga ninamlainisha kwa pesa tu* (uk.83). Taswira halisi imejitokeza hapa kuwa wanaume ndio walio na mfumo huria wa kiuchumi. Wanaume wanatumia pesa kubaki uongozini. Bikisiwa, mhusika aliye kiongozi wa kike katika tamthilia ya *Posa za Bikisiwa* hamiliki nyenzo za uzalilishaji mali. Wanaokuja kumposa wanakuja na zawadi tele za kumshawishi ili akubali wamuo. Anakataa katakata lakini hawachoki kumletea zawadi tele. Yote haya yanasaidia kuelezea mfumo wa kiuchumi unavyosaidia kufafanua harakati za ukombozi. Hassan ni mwanamume anayemsihi kwa vitu kochokocho, *...hatimaye anamkabidhi Bikisiwa magauni ya hariri, herini za dhahabu, kidani cha dhahabu chenye vito vya thamani, manukato..* (uk. 33). SS pia ni mwanamume anayemletea Bikisiwa zawadi tele ili ampose. *...Pete za dhahabu. Sakini za kupigania vita. Magauni ya hariri. Vyombo vya mapambo vyenye vito vyema. Farasi na watumishi wote hawa* (uk. 39). Sudana ndiye kiongozi wa kike katika tamthilia ya *Sudana*, hana uwezo wowote wa kifedha. Haya yanalemaza shughuli zao hasa urekebishaji wa wa mashua yao. Tunamwona Amerigo akiwaambia akina Sudana kuwa, *Msijali, hapa mtapata msaada muutakao mpaka mashua yenu iwe imetengenezeka* (uk. 13).

Tumezifafanua baadhi ya athari na changamoto zinazoonekana kukwamiza ufanisi katika kujenga usawa wa kijinsia katika *Kilio cha Haki, Pango, Posa za Bikisiwa na Sudana*. Tumezianisha athari zenyewe kama za kitamaduni na za kiuchumi. Asasi za kitamaduni zimeonekana kudidimiza mwanamke katika jamii. Mwanamke amepewa nafasi duni katika jamii yake. Mwanamume naye amepewa uhibitaji wa mila na desturi zinazomkandamiza mwanamke. Mfumo wa kiuchumi pia unaathiri harakati za ukombozi wa wanawake. Mwanamume ana uhibitaji wa kiuchumi. Mfumo wa kiuchumi humpendelea na kuzidi kumwinua mwanamume. Haya yanaonekana kurutubishwa na utamaduni, kasumba za kikoloni na mfumo wa kijamii kwa ujumla. Rodney (1972), mataifa mengi barani Afrika hayawezi kujitegemea, sawia na mwanamke. Yanategemea misaada kutoka nchi za nje.

Mfumo wa kiuchumi humpa mwanamume umiliki wa nyenzo za kuzalisha na kudhibiti mali. Jamii nayo inamwona mwanamke kama msaidizi wa mwanamume lakini hamiliki chochote. Badala yake, anahesabiwa kuwa sehemu ya mali ya mwanamume. Mke, watoto, shamba na mifugo ni mali ya mwanamume. Katiba za kisasa zinaonekana kumpendelea mwanamume. Kanuni zenyewe zinamchukulia mwanamke kuwa mali ya mwanamume. Mwanamke yuko chini ya mwanamume kulingana na kanuni zenyewe. Nchi nyingi zinapigania usawa wa kijinsia, hasa uwakilishaji wa jinsia ya kike katika sekta mbalimbali za jamii. Mapendekezo yapo yanayosisitiza kuwa, thuluthi mbili za jinsia moja iwepo ili kuleta uwakilishi sawa wa hisia na mawazo.

6.0 Hitimisho

Makala haya yamejadili uteuzi wa wahusika wa kike walio viongozi katika kuelimisha jamii hasa katika masuala ya usawa na haki. Uteuzi wa kiistiari unatumika kufumba masuala ya kimsingi ya jamii, kiuchumi na utamaduni. Uhusiano hasi wa kijinsia hubainika wazi kumdhaliisha kiongozi wa kike na kumfanya tofauti na mwanamume. Sitiari imetumika kuonyesha imani na mielekeo potofu ya jamii kumhusu mwanamke. Ulinganishi huu wa mwanamke umesaidia wanasanii kufanikisha kazi ya uandishi kama sanaa na mali hifadhi ya jamii.

Marejeleo

- Briskin, L. & McPhail, M. (1998). *Study Of Women and Education: Feminist, Philosophical Reflections on Reproductive Rights in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
- Chioma, F.S. (1981). *Black Woman and Survival. A Maroon Case*. London: Wellsley
- Devries, J. (1999). *Contemporary Literature*. New York. Ether Pub. Ltd.
- Felder, K. (1996). *Empowering the woman*. New York. Bighton Publishers Ltd.
- Holman, C. H (1960). *A Handbook to Literature*. New York: The Odyssey Press Inc.
- Jackson, P. (1999). *Understanding West Literal works*. Dublin. Ireland Pub. Ltd.
- Kombo, D. & Tromp, D.L.A. (2006). *Proposal and Thesis Writing: An Introduction*. Nairobi: Paulines Publications Africa.
- Kruger, G. (1998). The Illusion of Superiority among Humans. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 505–516.
- Lukacs, G. (1963). *Realism in the Balance*. Budapest: Heines Press.
- Mazrui, A. & Njogu, K. (2006). *Sudana*. Nairobi: Longhorn Publishers Ltd.
- Mazrui, A. (1981). *Kilio cha Haki*. Nairobi. Longhorn Publishers.
- Mbatiah, M (2001). *Kamusi ya Fasihi*. Nairobi: Standard Textbooks and Graphics and Publishing Ltd.
- Millet, K. (1969). *Sexual Politics*. New York: Doubleday &Co.
- Mohamed, S. & King'ei, K. (2008). *Posa za Bikisiwa*. Nairobi: Longhorn Publishers Ltd.
- Moi, T. (1985). *Textual Politics: Feminist Approach of Literal Theory*. London: Routledge.

- Msokile, M. (1993). *Misingi ya Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: East African Educational Publishers Ltd. M. Press.
- Mugambi, P. (1982). *Ecumenical Initiatives in Eastern Africa*. Nairobi: AMECEA.
- Mugenda, O. & Mugenda, A. (1999). *Research Methods*. Nairobi: Acts Press.
- Mukobwa, J. (1987). *Influence of Kenyan Educators on Curriculum: A Case Study*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mwanje, I. J. (2001). *Qualitative Research Process: Social Science Research Methodology Series, Module 2*. Addis Ababa: OSSREA
- Mwenderani, R. (2012). Taswira ya Mwanamke katika Tamthilia mbili za Kiswahili. *Tasnifu ya Uzamili*. Chuo Kikuu cha Kenyatta. (isiyochapishwa).
- Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*. London: Bogle-L'Ouverture.
- Senkoro, F.E.M.K. (1982). *Fasihi*. Dar es Salaam: Press and Publicity Centre.
- Senkoro, F.E.M.K. (1987). *Fasihi na Jamii*. Dar es Salaam: Press and Publicity Centre.
- Syambo, K. & Mazrui A. (1992). *Uchambuzi wa Fasihi*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Thirkettle, G. L (1980). *Business Statistics and Interpretation*. London: Stalin Publishing Ltd.
- Trotsky, L. (1924). *Literature and Revolution*. New York: Russell & Russell Press.
- Wamitila, K.W. (2003). *Kamusi ya Fasihi: Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus
- Wamitila, K.W. (2003). *Pango*. Nairobi. Focus Publishers Limited.
- Wanjiku, M. & Akinyi, R. (1993). *Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*. Nairobi: EAEP.
- Wollstonecraft, M. (1792). *A Vindication of the Rights of a Woman with Strictures on Political and Moral Subjects*. New York: W.W. Norton Company.